

بررسی نقش جهت‌گیری اجتماعی بر رفتار اخلاقی با توجه به نقش میانجی نועدوستی

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۲/۲/۲۵

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۱۰/۱۱

تورج هاشمی^۱

الناز آراین‌پور^۲

نعیمه ماشینچی عباسی^۳

چکیده

مقدمه: هدف این پژوهش، بررسی نقش جهت‌گیری اجتماعی بر رفتار اخلاقی با توجه به نقش میانجی نועدوستی بود.

روش: ۴۰۷ دانشجوی دانشگاه تبریز با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. جهت جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌های رفتار اخلاقی لوزیر، جهت‌گیری اجتماعی هریسون و پرسشنامه محقق ساخته در زمینه نועدوستی استفاده شد.

نتایج: نتایج نشان داد که با افزایش جهت‌گیری اجتماعی و افزایش نועدوستی به عنوان متغیر میانجی بر میزان رفتار اخلاقی افزوده می‌شود. علاوه بر این، به موازات افزایش جهت‌گیری اجتماعی بر میزان نועدوستی افزوده می‌شود. یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که جهت‌گیری اجتماعی می‌تواند به‌طور مستقیم بر رفتار اخلاقی تأثیر گذارد و یا این که تأثیرگذاری به صورت غیرمستقیم با میانجی‌گری نועدوستی صورت گیرد.

واژه‌های کلیدی: جهت‌گیری اجتماعی، رفتار اخلاقی، نועدوستی

^۱ دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه تبریز، tourajhashemi@yahoo.com

^۲ کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه تبریز

^۳ دانشجوی دکتری علوم اعصاب شناختی دانشگاه تبریز

Mediating Role of Altruism between Social Behavior Orientation and Moral Behavior

Hashemi, T.
Aryanpour, E.
Mashinchi Abasi, N.

Abstract

Introduction: The present study aimed to investigate the role of social orientation on moral behavior, regarding the mediating role of altruism.

Method: Through a random multi-stage cluster method, 407 students were selected from Tabriz University. Participates answered Lussier Moral Behavior Inventory, Harrison social orientation questionnaire, and a researcher-made questionnaire on altruism.

Results: Results showed that the more social orientation increases, the more is moral behavior. On the other hand, by increasing of altruism, as a mediating variable, moral behavior is increased. Furthermore, as social orientation rises, altruism is enhanced. Besides, findings of path analysis through regression analysis revealed that social orientation could have a direct effect on moral behavior or it could indirectly influence it through the mediating role of altruism. In addition, results obtained by multiple regression method suggested that both altruism and social orientation could predict part of the changes observed in moral behavior in a compound manner.

Keywords: Altruism, Moral behavior, Social orientation.

مقدمه

اخلاق، به عنوان یکی از ویژگی‌های فردی نقش وافر در روابط بین فردی ایفا می‌کند، به نحوی که محور آن، روابط اجتماعی انسان با دیگران و موضوع آن ارزش‌های حاکم بر روابط انسانی است (قائمی، ۱۳۶۴). موضوع اخلاق، هستی‌های مقدور انسان است و هستی‌های مقدور انسان آن دسته از افعال او هستند که براساس علم، قدرت و اراده از او صادر شده‌اند. همچنین، اخلاق را علم به نحوه‌ی شکوفایی استعدادهای مثبت، صفات پسندیده و عالی‌ترین حقایق درون آدمی، در جهت کمال و هدف اعلای زندگی دانسته‌اند (جعفری، ۱۳۶۳؛ به نقل از قائمی، ۱۳۸۸).

بر این اساس، فعل اخلاقی پیچیده‌ترین مؤلفه رفتار انسانی است که در شکل‌گیری و بسط آن، عوامل متنوعی به ایفای نقش می‌پردازند. موجود انسانی در بستر تکامل فردی و نوعی خویش به اهمیت سازگارانه و تنظیم‌کننده عمل اخلاقی پی برده و در جهت اشاعه آن در شئون فردی و بین فردی تلاش‌های دامنه داری به عمل آورده است. هرچند که در تبیین خاستگاه اخلاق، دیدگاه‌های متنوع فلسفی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی وجود دارد، لکن پیچیدگی و اهمیت وافر آن در زندگی آدمی، تلاش‌های تبیینی به عمل آمده را به فهم روشن و همگانی رهنمون نساخته است، چرا که رفتار از سرچشمه‌های نظری متکثری ارتزاق می‌کند که بر تنوعات متظاهر شده آن، لباس توجیه پوشانده و مهر تأیید می‌زنند (وسز و هوویت^۱، ۲۰۰۵).

توضیح اینکه اخلاق در روان‌شناسی، یکی از مفاهیم کلیدی است. این مفهوم به یک سلسله باورهای درونی شده اطلاق می‌گردد که به عنوان یکی از عوامل مهارکننده عمل می‌کند. به نظر بعضی از روان‌شناسان، با رشد اخلاق در انسان، فرد به هنگام تخطی از آن احساس گناه می‌کند. به تعبیری، اخلاق، مقاومت در مقابل سرپیچی از ارزش‌های انسانی را فراهم می‌آورد (کدیور، ۱۳۸۱).

از طرفی، غزالی (۱۳۵۱) اخلاق را اینگونه تعریف می‌کند: "هیئت و حالتی راسخ در نفس است که در ظل آن حالت، رفتار آدمی توأم با روانی و آسانی و بدون نیاز به اندیشه و تأمل انجام می‌گیرد. اگر این حالت نفسانی زمینه صدور افعالی باشد که عقلاً و شرعاً نیکو و ستوده هستند، این حالت را خلق نیکو می‌نامند و چنانچه بازده این حالت عبارت از افعال زشت و ناستوده باشد، حالتی را که منشأ صدور چنین افعالی است، خلق بد می‌نامند. از دید غزالی، فعل انسان در صورتی اخلاقی است که اولاً خود عمل و فعل، اخلاقی باشد (حسن فعلی)، ثانیاً نیتی که پشت فعل قرار دارد، باید نیت درست و صحیح (حسن فاعلی) باشد".

از سویی، در تعریف اخلاق دو بعد در نظر گرفته می‌شود: یک بعد به اعمال و رفتارهای مثبتی مرتبط است که به دیگران منفعت می‌رساند. مانند: نودوستی، همیاری، همدلی و تسلی دادن که معمولاً این رفتارها را رفتارهای جامعه‌گرا^۲ می‌نامند (کارلو^۳ و رندلال، ۲۰۰۲). بعد دوم، مربوط به

¹ Vesses & Huitt

² Prosocial behavior

³ Carlo

اعمال و رفتارهای منفی‌ای است که ممکن است پیامدهای منفی برای دیگران داشته باشد و آن را اخلاق بازدارنده یا منفی^۱ می‌نامند (تیساک^۲، ۱۹۸۶) که شامل اعمال مربوط به نقض حقوق و رفاه افراد و بی‌عدالتی می‌شود (به نقل از کیلن و اسمتانا^۳، ۱۳۸۹). مبتنی بر این تعریف، اخلاق فرآیندی اجتماعی است که بر پایه حس نועدوستی در بستر تعاملات بین فردی شکل می‌گیرد. از نظر رست^۴ (۱۹۸۶) اخلاق در شرایط اجتماعی شکل می‌گیرد؛ یک نظام اخلاقی وقتی درست عمل می‌کند که تمام اعضای یک جامعه اصول کنترل‌کننده تعاملات خود را بدانند و در این بین، گرایش‌ها نועدوستانه افراد در تعاملات بین فردی زمینه‌ساز ظهور عمل اخلاقی می‌گردد. مطابق با دیدگاه قرارداد اجتماعی^۵ هابز^۶ (۱۶۵۱؛ به نقل از ریچلز^۷، ۱۳۸۹) اخلاق از مجموعه قوانین حاکم بر چگونگی رفتار مردم با یکدیگر تشکیل شده و در این بین، نועدوستی به عنوان یک قرار داد اجتماعی در ارتباط با دیگران عمل می‌کند.

اخلاق خودخواهانه، جنبه فردی دارد و معیارهای آن بر منافع شخصی استوار است، در حالی که اخلاق پیشرفته از شخص می‌خواهد تا خود را به سطح یک عضو آگاه جامعه ارتقاء دهد و منافع کلی جامعه را درک کند. در حقیقت، اخلاق پیشرفته بر اصل نועدوستی تکیه می‌کند که در آن فرد را از خودگرایی به سمت دگردوستی و توجه به نیازهای دیگران سوق می‌دهد (صادقی، ۱۳۷۱). لذا معیار اخلاق پیشرفته مبتنی بر داشتن جهت‌گیری اجتماعی مثبت در تعاملات بین فردی است که فرد را ملزم به در نظر گرفتن حقوق و منافع دیگری می‌کند. از نظر رست (۱۹۸۶) فعل اخلاقی ناظر بر رفتارهایی است که فرد بر اساس ملاک‌های مطلق انسانی، فرامکانی و فرازمانی در قبال خویش و دیگران انجام می‌دهد و ناظر بر نفع شخصی یا خواست دیگران نیست.

از سویی، نועدوستی اساساً بیانگر رفتاری است که هدف آن نفع‌رسانی به دیگران است (ساروخانی، ۱۳۷۰). نועدوستی، تبلور جنبه اجتماعی شخصیت آدمی است که فرصت‌عینیت بخشی به ارزش‌های اخلاقی در روابط اجتماعی را مهیا می‌کند (سیالدینی^۸، ۱۹۹۷). تبلور عینی نועدوستی در روابط اجتماعی، مستلزم جهت‌گیری اجتماعی در فاعلان انسانی است (باتسون^۹، ۱۹۹۸)، چرا که داشتن جهت‌گیری اجتماعی نشانگر علاقه و توجه فرد به دیگران بوده و دلبستگی فرد به حضور دیگران در زوایای زندگی شخصی را نمایان می‌کند، از این رو نועدوستی در چنین بستری امکان تحقق عینی پیدا می‌کند و راه را برای ابراز همدلی و هم‌حسی با دیگران

¹ Inhibitory or negative morality

² Tisak

³ Killen & Smetana

⁴ Rest

⁵ Social contract

⁶ Hobbes

⁷ Rachels

⁸ Cialdini

⁹ Batson

فراهم می‌کند. لذا نועدوستی در نقش عامل میانجی، زمینه تأثیرگذاری جهت‌گیری اجتماعی بر رفتار اخلاقی را تسهیل می‌کند. در این راستا، کارلو و رندلال^۱ (۲۰۰۲) معتقدند که رفتار اخلاقی به ارجحیت دیگری در مقابل خود تأکید دارد و در این ارجحیت، توجه به رفاه و حقوق دیگران در لباس نועدوستی تحقق عینی می‌یابد (بلوم^۲، ۱۹۸۰). بر این اساس، رفتار اخلاقی مسبوق به نועدوستی بوده و تداوم بخش و تسری بخش آن در شئون زندگی فردی و اجتماعی است (کارلو، رندال، ۲۰۰۲).

نوع جهت‌گیری اجتماعی در روابط بین فردی، زمینه بروز گرایش‌های نועدوستانه را فراهم می‌کند و این امر زمانی ممکن می‌گردد که افراد بتوانند در تعاملات خود، با قرار دادن خویش به جای دیگری به نوعی هم‌حسی با او برسند، چرا که مطابق با دیدگاه نقش‌گیری^۳ (یا همان در نظر گرفتن دیدگاه دیگری) مهارت در نظر گرفتن دیدگاه دیگران به درک موقعیت دیگری و توانایی تمایز قائل شدن بین خود و دیگران در طول زمان منجر می‌شود (شانتز^۴، ۱۹۸۳). این مفهوم نشان می‌دهد که در یک تعامل بین فردی، آگاهی از احساس و موقعیت دیگران به بروز رفتارهای جامعه‌گرا و جهت‌گیری مثبت اجتماعی در فاعلان آن منجر می‌شود، چرا که در تعاملات میان فردی، درک اندیشه و احساسات دیگری موجب تسهیل فرآیندها و رفتارهای دیگرمحور، مانند همدردی، تسلی دادن، کارهای داوطلبانه و کاهش رفتارهای ضداجتماعی می‌شود (هافمن^۵، ۲۰۰۲). از طرفی، نظریه‌های مرحله‌ای عدالت مثبت^۶ در قالب استدلال اخلاقی جامعه‌گرا^۷، که مبین توجه به حقوق فردی و مسئولیت‌پذیری نسبت به دیگران است (آیزنبرگ و برگ^۸، ۱۹۷۹؛ به نقل از کیلن و اسمتانا، ۱۳۸۹). بر اساس، منفعت‌طلبی عمل‌گرایانه^۹، جهت‌گیری همدلانه^{۱۰}، توجه به تأیید اجتماعی و پذیرش دیگران در قالب یک عمل اخلاقی تجلی می‌یابد. این امر گویای نقش تعاملی، اخلاقیات، اجتماع و نועدوستی بر هم است. در این بین، باتسون (۱۹۹۸) معتقد است که همدلی موجب انگیزش رفتارهای اجتماعی مطلوب می‌شود.

مطابق با نظریه گیلیگان^{۱۱} (۱۹۷۷) می‌توان عنوان نمود که در سطح دوم رشد اخلاقی که مبتنی بر ارزش قائل شدن برای فداکاری است، نوعی گرایش نועدوستانه در روابط بین فردی برای اخلاقی عمل نمودن مشاهده می‌شود، چراکه مبتنی بر این سطح رشدی در اخلاقیات، فرد در روابط

¹ Randlall

² Blum

³ Role taking

⁴ Shantz

⁵ Huffman

⁶ Positive justice

⁷ Prosocial reasoning

⁸ Eisenberg & Berg

⁹ Pragmatic self- gain

¹⁰ Empathic affect

¹¹ Gilligan

خود با دیگری، نیازهای دیگری را بر نیازهای خود ترجیح می‌دهد. وی معتقد است که زنان دارای جهت گیری مراقبت هستند که گاهی اوقات با عنوان جهت گیری واکنشی^۱ بدان اشاره می‌شود، زیرا خود را در ارتباط با دیگران و وابستگی متقابل با دیگران می‌بینند، هویت خود را بر اساس روابط نزدیک با دیگران بنا می‌کنند، مراقبت به دیگران آسیب نرسانند و آن‌ها را به خطر نیندازند. به نظر گیلیگان (۱۹۸۲) اخلاق مبتنی بر عدالت با رشد منطق قدرت و اخلاق مبتنی بر مراقبت با رشد و شکل گیری منطق ارتباط، مرتبط است. اخلاق مراقبت با مفهوم خود به عنوان بخشی وابسته به شبکه‌های اجتماعی سروکار دارد. از طرفی، مطالعات دامون^۲ (۱۹۷۳، ۱۹۷۵) مبین نقش نودوستی و جهت گیری اجتماعی به عنوان پیش‌زمینه‌ای برای ظهور فعل اخلاقی است که بر اساس آن، جهت گیری لذت‌گرایانه، همدلانه و همچنین جهت گیری تأیید بین فردی در سطوح استدلال اخلاقی جامعه‌گرا به عنوان پیشایندهای رفتار اخلاقی وارد عمل می‌شوند (نقل از کیلن و اسمتانا، ۱۳۸۹).

بنام^۳ در دیدگاه سودنگری^۴ یکی از اصول نهایی برای اخلاق را اصل فایده مندی نامید. به موجب این اصل، فرد باید طوری رفتار نماید که بهترین پیامد کلی را برای همه افراد مربوطه داشته باشد، به طوری که، نفع و سود عمومی را جانشین منفعت و سود فردی سازد (نقل از ریچلز، ۱۳۸۹). چنین تعبیری حاکی از آن است که اخلاقی عمل نمودن، مستلزم جهت گیری اجتماعی مثبت بر مبنای گرایش‌های نودوستانه است.

از سوی دیگر، نادینگز^۵ (۲۰۰۳) معتقد است که عمل اخلاقی در ارتباط با دیگری و بر پایه نودوستی و دگرخواهی تجلی می‌یابد و گرایش‌های نودوستانه افراد در تعاملات اجتماعی عمل اخلاقی را تضمین می‌کند. لذا، مبتنی بر دیدگاه عاطفه‌گرایی نادینگز، می‌توان پیوند بین جهت‌گیری اجتماعی، نودوستی و فعل اخلاقی را استنباط نمود، چراکه در عاطفه‌گرایی، اخلاق مبتنی بر حس همدردی و همدلی است؛ یعنی نیرویی که به واسطه آن، انسان در لذت و درد دیگران شریک می‌شود. به تعبیری می‌توان بیان داشت در این رویکرد، عملی اخلاقی است که بر پایه حس غمخواری در ارتباطات بین فردی باشد. نادینگز (۱۹۹۹) معتقد است که رفتار اخلاقی شامل پاسخ عاطفی انسان است (به نقل از غفاری، ۱۳۸۱).

کارلو (۲۰۰۱) و سلیگمن و میهالی^۶ (۲۰۰۰) بر نقش عواطف و ادراکات نوع دوستانه تأکید داشته‌اند به نحوی که در این تأکیدات اشاره شده است که نودوستی در فرآیند اثرگذاری جهت‌گیری اجتماعی بر فعل اخلاقی، نقش واسطه‌ای دارد. در مؤلفه‌های اخلاق کاری اسلامی،

¹ Response orientation

² Damon

³ Bentham

⁴ Utilitarianism

⁵ Noddings

⁶ Seligman & Mihali

گرایش‌ات نوع‌دوستانه و انسان دوستی دیده می‌شود (علی و الکاظمی^۱، ۲۰۰۷). چنین اخلاق کاری مبتنی بر تأثیر جهت گیری‌های اجتماعی افراد در محیط کاری، بر اساس صفات نوع‌دوستانه، به عنوان عمل اخلاقی است.

در یک پژوهش، استدلال اخلاقی جامعه پسند در ۹ مقطع زمانی گردآوری شد که از سن ۴-۵ سالگی شروع شده و تا اوایل بزرگسالی (۲۰-۱۹ سالگی) ادامه یافت. نتایج مطالعات فبس، کارلو، کوپانف^۲ و لایبل^۳ (۱۹۹۹) در این زمینه افزایش کلی جهت گیری‌های مثبت اجتماعی را به موازات افزایش سن نشان می‌دهد. همچنین نتایج دیگری نشان داد که زنان بیش از مردان موارد مربوط به سطح ۴ و ۵ را ترجیح می‌دهند (آیزنبرگ، ۱۹۹۵) و این خود مبین این حقیقت است که زنان سطوح بالاتری از استدلال‌های اخلاقی را نشان می‌دهند (به نقل از بیرهوف^۴، ۱۳۸۳). این پژوهش مبین نقش استدلال اخلاقی جامعه پسند در قالب رفتارهای نوع‌دوستانه و جهت گیری‌های مثبت اجتماعی است.

در کشورهای غربی که جهت گیری اجتماعی افراد بر اساس فرهنگ فردگرایانه است، مفهوم اخلاق مبتنی بر گرایش‌ات خود محورانه و سودجویانه بوده، حال آن که در کشورهای شرقی، که نوع جهت گیری اجتماعی بر اساس فرهنگ جمع گرایانه است، مفهوم اخلاق بر اساس همدلی و یاری رساندن به دیگران تعریف می‌شود (هاسر^۵، ۲۰۰۶). این پژوهش حاکی از آن است که نوع جهت گیری اجتماعی افراد مبتنی بر فردگرایی یا جمع گرایی بر پندارهای سودگرایانه یا همدلانه آنها به عنوان نمودی از فعل اخلاقی تأثیر می‌گذارد.

براساس پیشینه نظری و پژوهشی، فرضیه اصلی این بود که جهت گیری اجتماعی به واسطه گرایش‌ات نوع‌دوستانه بر رفتار اخلاقی تأثیر می‌گذارد و لذا هدف این پژوهش تعیین روابط ساختاری بین این سه متغیر بوده است.

روش پژوهش

طرح این پژوهش از نوع همبستگی بوده و جامعه آماری، دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه تبریز در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بودند. از این جامعه که تعداد آن بالغ بر ۱۵۰۰۰ نفر بود، ۴۰۷ نفر با توجه به راهنمای جدول مورگان به روش خوشه‌ای تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. به این صورت که از کل دانشکده‌ها چند دانشکده و از هر دانشکده یک کلاس انتخاب گردید و داده‌های مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه‌های رفتار اخلاقی، نوع‌دوستی و جهت گیری اجتماعی جمع‌آوری شد.

¹ Ali & Al-Kazemi

² Kupanoff

³ Laible

⁴ Bieroof

⁵ Hauser

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه رفتار اخلاقی: این پرسشنامه توسط لوزیر^۱ در سال ۱۹۹۳ ابداع شده است که حاوی ۲۰ ماده بوده و در یک مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت (کاملاً درست است، اغلب این گونه است، گاهی این گونه است، به ندرت چنین است، هیچ وقت این گونه نیست) نمره‌گذاری می‌شود. ترتیب نمره‌گذاری در سوالات ۱، ۱۲ و ۱۳ معکوس است. در راستای بررسی ابعاد روان‌سنجی این پرسشنامه، لوزیر آن را بین ۱۲۹ نفر اجرا نموده که ضریب پایایی آن، در دوبار اجرا با استفاده از روش آزمون-بازآزمون ۰/۸۱ به دست آمده است. از طرفی، وی جهت بررسی روایی آن، همبستگی داده‌های به دست آمده از این پرسشنامه را با داده‌های پرسشنامه معمای اخلاقی کلمبرگ به دست آورده است که بر مبنای آن، ضریب ۰/۷۹ به دست آمد که نشانگر روایی مطلوب این پرسشنامه در سنجش رفتار اخلاقی است. از سویی، پایایی و روایی این پرسشنامه در پژوهش کریمی، رجایی‌پور و هویدا (۱۳۸۹) مورد تأیید قرار گرفته و ضریب پایایی ۰/۹۱ به دست آمده است.

پرسشنامه نعدوستی: برای ارزیابی شاخص رفتار نعدوستانه از پرسشنامه محقق ساخته در این زمینه استفاده شد. این پرسشنامه مبتنی بر نظر بیرهوف (۱۳۸۳) و سایمونز (۱۹۹۱) تهیه شد. سایمونز^۲ (۱۹۹۱) برای نوع دوستی چهار ویژگی اساسی تعریف می‌کند: (۱) در جهت رفاه دیگران است و نه خود، (۲) اختیاری و داوطلبانه است، (۳) آگاهانه و از روی قصد و نیت است، (۴) معمولاً انتظار کسب پاداش در آن وجود ندارد. به منظور بررسی پایایی این پرسشنامه، در مرحله اول این آزمون بر روی ۷۵ نفر اجرا شد، به طوری که با بررسی پایایی این آزمون بعد از اجرای پیش آزمون، ضریب آلفای کرونباخ برای آن ۰/۷۳ به دست آمد. این آزمون دارای ۱۴ سؤال است و بر اساس یک مقیاس لیکرت ۴ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شود. روش نمره‌گذاری به این ترتیب است که به گزینه‌های کاملاً درست است، اغلب این گونه است، گاهی این گونه است، هرگز این گونه نیست به ترتیب نمرات ۱ تا ۴ داده می‌شود. البته در مورد سوالات ۲ و ۷ این نمره‌گذاری به صورت معکوس انجام می‌گیرد. از سویی، روان‌شناسان متخصص در حوزه روان‌سنجی، روایی محتوای این پرسشنامه را تأیید نموده‌اند.

مقیاس جهت گیری اجتماعی:^۳ این پرسشنامه در سال ۲۰۰۱ توسط هریسون^۴ طی مطالعات اجتماعی بر روی سربازان بازگشته از جنگ ساخته شده است. این پرسشنامه از ۲۶ ماده تشکیل شده که در یک طیف لیکرتی ۵ درجه‌ای (اصلاً درست نیست، کمی درست است، بعضی مواقع درست است، اکثراً درست است، کاملاً درست است) نمره‌گذاری می‌شود. هریسون جهت بررسی پایایی این پرسشنامه، از روش دو نیمه کردن استفاده نمود. تحلیل داده‌ها نشان داد که

^۱ Lussier

^۲ Simons

^۳ Interpersonal orientation scale

^۴ Harrison

همبستگی بین دو نیمه برابر با $0/76$ است که از نظر معیار روان‌سنجی در حد مطلوبی است. از سویی، در این پژوهش برای بررسی روایی این پرسشنامه، همبستگی آن با داده‌های به دست آمده از پرسشنامه حمایت اجتماعی دوک^۱ (۱۹۸۹) مورد بررسی قرار گرفت که نتایج حاصل از این بررسی نشان داد بین نمرات این پرسشنامه و پرسشنامه حمایت اجتماعی دوک، همبستگی در حد $0/72$ وجود دارد که از نظر شاخص‌های روان‌سنجی در حد مطلوب قرار دارد.

یافته‌ها

میانگین و انحراف استاندارد رفتار اخلاقی، نועدوستی و جهت‌گیری اجتماعی در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱- شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	شاخص		تعداد آزمودنی
	میانگین	انحراف استاندارد	
رفتار اخلاقی	۵۶/۹۲	۷/۲۹	۴۰۷
نوعدوستی	۳۹/۲۱	۴/۷۲	۴۰۷
جهت‌گیری اجتماعی	۸۰/۴۲	۲۳/۱۳	۴۰۷

مندرجات جدول ۱ نشان می‌دهد که آزمودنی‌های مورد مطالعه از پراکندگی مطلوبی در متغیرهای سه گانه برخوردارند.

جدول ۲- ماتریس همبستگی متغیرهای پیش‌بین و ملاک

متغیر	نوعدوستی	جهت‌گیری اجتماعی
رفتار اخلاقی	$0/51^{**}$	$0/44^{**}$
نوعدوستی	-	$0/18^{**}$

$^{**}P < 0/01$

مندرجات جدول ۲ نشان می‌دهد که رابطه نועدوستی و رفتار اخلاقی ($r=0/51$) معنی‌دار و مثبت است. به این معنی که، با افزایش نועدوستی بر میزان رفتار اخلاقی افزوده می‌شود. بعلاوه رابطه جهت‌گیری اجتماعی و رفتار اخلاقی ($r=0/44$) معنی‌دار بوده و مستقیم و مثبت است. به این معنی که با افزایش جهت‌گیری اجتماعی، بر میزان رفتار اخلاقی افزوده می‌شود. همچنین،

¹ Duck

ملاحظه می‌شود که رابطه جهت گیری اجتماعی و نودوستی ($F=0/18$) معنی دار و مثبت است. به این معنی که، با افزایش جهت گیری اجتماعی بر میزان نودوستی افزوده می‌شود. در راستای بررسی این که آیا جهت گیری اجتماعی و نودوستی قادرند به صورت ترکیبی رفتار اخلاقی را پیش بینی کنند از روش تحلیل رگرسیون چندگانه (مدل همزمان) استفاده شد که داده‌های آن در جدول ۳ درج شده است.

جدول ۳- ضریب پیش بین اثرات ترکیبی متغیرهای پیش بین در تغییرات رفتار اخلاقی بر اساس مدل همزمان

مدل	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	df ₁	df ₂
همزمان	۰/۴۴	۰/۲۰	۶/۵۳	۵۰/۶۱**	۴	۴۰۲

**P<۰/۰۱

مندرجات جدول ۳ نشان می‌دهد که متغیرهای نودوستی، جهت گیری اجتماعی به صورت ترکیبی قادرند ۲۰ درصد ($R^2=0/20$) از تغییرات رفتار اخلاقی را به طور معنی دار پیش بینی کنند. در بررسی اثرات تفکیکی جهت گیری اجتماعی و نودوستی از روش رگرسیون (مدل گام به گام) استفاده شد. نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که در پیش بینی تغییرات رفتار اخلاقی، سهم نودوستی ۲۰ درصد است.

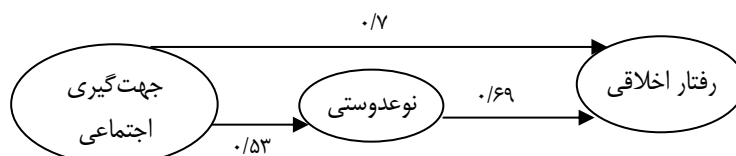
جدول ۴- ضریب پیش بین اثرات تفکیکی متغیرهای پیش بین در تغییرات رفتار اخلاقی بر اساس مدل گام به گام

مدل (گام به گام)	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	df ₁	df ₂	F
گام ۱	۰/۴۴	۰/۲۰	۶/۵۳	۱	۴۰۵	۱۰۱/۴۵**

**P<۰/۰۱

از طرفی، جهت بررسی روابط ساختاری بین رفتار اخلاقی، نودوستی و جهت گیری اجتماعی از روش تحلیل مسیر استفاده شد. در این راستا، روابط ساختاری بین رفتار اخلاقی، نودوستی و جهت گیری اجتماعی با استفاده از روش تحلیل مسیر نشان داد که جهت گیری اجتماعی از دو راه بر رفتار اخلاقی تأثیر می‌گذارد: الف) از راه مستقیم با ضریب بتای $B=0/7$ (ب) از راه غیرمستقیم با میانجیگری نودوستی ($0/4 = 0/53 \times 0/69$). لذا می‌توان نتیجه گرفت که اثر کلی جهت گیری اجتماعی بر رفتار اخلاقی، $0/7 + 0/4 = 0/11$ است. علاوه بر این، نتایج فوق نشان داد که، اثر کلی نودوستی بر اخلاق $B = 0/69$ است.

متنی بر روابط مستقیم و غیر مستقیم بین این سه متغیر، مسیرهای اثرگذاری جهت گیری اجتماعی و نودوستی بر رفتار اخلاقی به شکل زیر است:

شکل ۱- مسیر اثرگذاری جهت‌گیری اجتماعی بر رفتار اخلاقی با توجه به نقش میانجی نوع‌دوستی

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که رابطه بین جهت‌گیری و رفتار اخلاقی مثبت است، به طوری که با افزایش شاخص جهت‌گیری اجتماعی بر میزان رفتار اخلاقی در افراد افزوده می‌شود. این نتیجه با یافته‌های پژوهش دیویی (۱۹۶۶، به نقل از استوارت ۲۰۰۶) مبنی بر رابطه مستقیم بین جهت‌گیری اجتماعی و رفتار اخلاقی همسو است. در راستای تبیین این رابطه، استوارت^۱ (۲۰۰۶) معتقد است عاملی که سنگ بنای ظهور رفتار اخلاقی در افراد است، داشتن جهت‌گیری‌های اجتماعی در تعاملات بین فردی است. از سوئی، هافمن (۲۰۰۲) نقش جهت‌گیری‌های اجتماعی را در بروز رفتار اخلاقی بر اساس رفتارهای اجتماعی تبیین می‌نماید. همچنین مقوله اخلاق زیستی، گویای اجتماعی بودن عامل اخلاقیات است که به موجب آن، اخلاقیات کلیه جنبه‌های حیات بشری را تحت تاثیر قرار می‌دهد (ملکیان، ۱۳۸۴). باید متذکر شد که دیدگاه‌های شناختی در رابطه با اخلاق نیز نشان دهنده مرتبط بودن رشد اخلاقی در افراد با رشد اجتماعی در افراد است (سانتراک^۲، ۲۰۰۱).

از سوئی، نوع‌دوستی عملی اختیاری با هدف مدد‌رسانی به دیگری و بدون انتظار پاداش است که در آن فرد، در جهت خیر دیگری عمل می‌نماید (بیرهوف، ۱۳۸۳). فرد نوع‌دوست در گرایش خود بر اساس منافع عمومی عمل می‌نماید و این امر ملزم به داشتن خصیصه دگر دوستی و هم‌حسی است. چنین خصیصه‌ای خود یکی از معیارهای رفتار اخلاقی است. اخلاق مبتنی بر نوع‌دوستی، زندگی فرد را چیزی تلقی می‌کند که انسان باید آماده فدا کردن آن به خاطر صلاح دیگران باشد. نوع‌دوستی به عنوان شاخصی برای رفتار اجتماعی مطلوب مطرح می‌شود. نوع‌دوستی ویژگی است که در رابطه با غیر و در محیط اجتماعی معنی می‌یابد. یعنی، در صورتی حس همدلی و هم‌حسی نسبت به دیگران در نهاد انسان رشد می‌یابد که، فرد در یک تعامل و رابطه اجتماعی درگیر باشد. مطابق با نظریه ذهن، ارتباط با دیگران مستلزم درک افکار، احساسات و ادراکات آن‌ها است. درک احساسات دیگران در تعاملات بین فردی، زمینه ساز هم‌حسی با آن‌ها را فراهم می‌سازد. لذا، فردی که در تعاملات بین فردی خود، توانایی قرار دادن خود به جای دیگری را داشته باشد، گرایش‌های نوع‌دوستانه بیشتری خواهد داشت، چراکه می‌تواند از منظر فرد مقابل خود به مسائل نگاه کند. از طرفی، نوع شخصیت افراد و اجتماعی بودن آنها و مهارت‌های زندگی اجتماعی می‌تواند پیش زمینه لازم برای اخلاقی رفتار کردن در موقعیت‌های

¹ Stewart

² Santrock

زندگی فردی و اجتماعی باشد. در این بین، روسو یکی از عوامل تأثیرگذار بر رفتار پسندیده را محیط اجتماعی می‌داند (کوکلان، ۱۳۵۸). لذا، غایت فعل اخلاقی، بر مبنای احساسات نועدوستانه و عشق به همنوع تعریف می‌شود که در این میان نועدوستی به عنوان یکی از ویژگی‌های بارز انسان اخلاقی نام برده شده است (بوهم^۱، ۱۹۹۹؛ به نقل از کیلن و اسمتانا، ۱۳۸۹).

همچنین هیوم در این باره اظهار می‌دارد که تمایلات نیکوکارانه که در انسان‌ها ذاتی است، عاملی جهت اخلاقی رفتار کردن بر مبنای تمایل به همدردی و شفقت است. از طرفی، بلوم (۱۹۸۰) نیز طرفدار نقش محوری شفقت و همدردی در عمل اخلاقی است. از دید بلوم، عمل اخلاقی بر خواسته از عواطف نوع دوستانه و خیرخواهانه است، به این معنی که با افزایش نوع دوستی، بر میزان رفتار اخلاقی افزوده می‌شود.

اهمیت نقش نועدوستی در اخلاقیات تا آن جاست که در نظریات چندی به اهمیت آن تأکید فراوان شده است. از جمله، در نظریه سودنگری که بنای اخلاق در آن بر اساس اصل نועدوستی شکل گرفته است. در دیدگاه استدلال اخلاقی جامعه‌پسند، نועدوستی به عنوان یکی از متغیرهای رشد اخلاقیات ذکر شده است. از منظر دیگر، اخلاق وسیله‌ای برای رشد اجتماعی است و از مهمترین عوامل ایجادکننده تکامل اجتماعی به حساب می‌آید. خانواده، اجتماع و مدرسه از جمله عواملی هستند که در اجتماعی کردن افراد و رشد اخلاقیات در آنها نقش به‌سزایی دارند. از دید روسو یکی از عوامل تأثیرگذار بر خصوصیات و رفتارهای ناپسند در انسان محیط اجتماعی نامطلوب است و این محیط اجتماعی است که عامل و مسبب اصلی بدی‌ها و خصوصیات ناپسند در انسان است (کوکلان، ۱۳۵۸). قائمی (۱۳۶۴) نیز پرورش اخلاقی در کودکان را یکی از اصول ضروری برای وارد شدن آنها در اجتماع بیان می‌داند. از سوی دیگر، نועدوستی به عنوان جنبه اجتماعی شخصیت آدمی موجبات تجلی ارزش‌های اخلاقی را در روابط اجتماعی مهیا می‌کند.

در این بین، پژوهش علی و الکاظمی (۲۰۰۷) گویای تأثیر جهت‌گیری‌های اجتماعی در محیط‌کاری و صفات نועدوستانه به عنوان عمل اخلاقی است. همچنین، سطوح استدلال اخلاقی جامع‌پسند مبین نقش استدلال اخلاقی جامعه‌پسند در قالب رفتارهای نועدوستانه و جهت‌گیری مثبت اجتماعی است (آیزنبرگ، ۱۹۹۵؛ به نقل از بیرهوف، ۱۳۸۳). لذا می‌توان بیان داشت، اخلاق در متن جامعه و روابط اجتماعی شکل می‌گیرد و در این بین، ویژگی‌های شخصیتی افراد همچون نועدوستی و هم‌حسی با دیگران، موجب تسهیل و ارتقاء عمل اخلاقی می‌گردد. در این بین، نועدوستی فرد را از خودمحوری و خودخواهی به سمت درک نیازهای دیگری سوق می‌دهد و این خصیصه در صورتی نمود پیدا می‌کند که فرد با دیگران تعامل داشته باشد. در این تعاملات، نوع جهت‌گیری اجتماعی افراد مبتنی بر رعایت حقوق دیگران و مسئولیت‌پذیری نسبت به نیازها و خواسته‌های دیگران عاملی می‌گردد که با میانجیگری نועدوستی بر رفتار اخلاقی تأثیر می‌گذارد.

¹ Boehm

منابع

- بیرهوف، هانس ورنر. (۱۳۸۳). *رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روانشناسی اجتماعی*، ترجمه رضوان صدقی نژاد، تهران، نشر گل آذین.
- ریچلز، جیمز. (۱۳۸۹). *فلسفه اخلاق*. ترجمه: اخگری، آرش، تهران، انتشارات حکمت.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۰). *مقدمه‌ای بر دایره المعارف علوم اجتماعی*. تهران، انتشارات کیهان.
- صادقی، محمدرضا. (۱۳۷۱). *پایه اجتماعی اخلاق*. تهران، نشر اشاره.
- غزالی، ابوحامد محمد. (۱۳۵۱). *احیا العلوم*. ترجمه مؤیدالدین خوارزمی، به کوشش حسین خدیو جم. تهران، انتشارات اساطیر.
- غفاری، ابوالفضل. (۱۳۸۱). *بررسی و نقد رویکردهای فضیلت و غم خواری در تربیت اخلاقی*. پایان نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- قائم‌ی، علی. (۱۳۶۴). *پرورش مذهبی و اخلاقی کودکان*. تهران، انتشارات امیری.
- قانع‌ی، مهناز. (۱۳۸۸). *اخلاق در نگاه مولانا: چیستی و هستی*. تهران، انتشارات نگاه معاصر.
- کدیور، پروین. (۱۳۸۱). *روان‌شناسی اخلاق*. تهران، انتشارات آگاه.
- کریمی، مهدی؛ رجایی پور، سعید؛ و هویدا، رضا. (۱۳۸۹). *بررسی رابطه بین ابعاد جو سازمانی و رفتار اخلاقی در بین کارکنان دانشگاه‌های اصفهان و علوم پزشکی اصفهان*. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۴، ۱، ۱۰۲-۸۳.
- کوکلان، هوشنگ. (۱۳۵۸). *رفتار سازمانی: روابط انسانی*. تهران، انتشارات دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی.
- کیلن، ملانی؛ و اسمتانا، جودیت. (۱۳۸۹). *رشد اخلاقی*. ترجمه جهانگیرزاده، محمدرضا؛ شیخ شعاعی، علیرضا؛ راستی تبار، رحیم، تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی جلد ۱ و ۲.
- ملکیان، مصطفی. (۱۳۸۴). *مهر ماندگار: مقالاتی در اخلاق شناسی*. تهران، انتشارات نگاه معاصر.

Ali, A., & Al-Kazemi, A. (2007). Islamic work ethic in Kuwait. *Cross Culture Management: An International Journal* 14 (2), 93-104.

Batson, C. D. (1998). *Altruism and prosocial behavior*. Batson: McGraw Hill companies.

Blum, L. A. (1980). *Friendship, altruism, and morality*. London: Routledge & kegan Paul.

Carlo, G. (2001). *The cost of following in kants footsteps: Moral development embedded in context*. Minneapolis, MN.

Carlo, G., & Randlall, B. A. (2002). *The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents*. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31-44.

- Cialdini, R. B. (1997). Reinterpreting the empathy- altruism relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 481-494.
- Duke, A. G. (1989). Interpersonal relationship and social problem solving. *Journal of Social Psychology*, 9, 126-133.
- Harrison, B. E. (2001). *New Approach to social problems in veterans at 1975-1995*. New York, Williams press.
- Hauser, M. (2006). *Moral minds: How nature designed our universal sense of right and wrong*. New York: Harper Collins.
- Hoffman, M. L. (2002). *Empathy and moral development*. Cambridge UK university press.
- Lussier, R. N. (1993). *Human relations in organizations: A skill building approach*, 2nd ed., Homewood, Irwin, 297.
- Noddings, N. (2003), *Caring: A Feminine approach to ethics & moral education*, Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Rest, J. R. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Santrock, J. W. (2001). *Child development*. (6th.ed.). Toronto: McGraw Hill.
- Seligman, M., & Mihaly, R. (2000). *Altruism and human behavior*. New York, Academic press.
- Shantz, C. U. (1983). Social cognition. In P. H. Mussen (Series Ed) & J. H. Flavell & E. M. Markman (Eds.). *Handbook of child psychology: vol. 3. Cognitive development*. New York: Wiley.
- Simons, R. G. (1991). Altruism and sociology. *The sociological Quarterly*, 32, 1-22.
- Stewart, D. (2006). *Morality in social context*. New York, Academic press.
- Vesses, H., & Huitt, D. (2005). *Moral development*, New York: Wiley, 261-263.